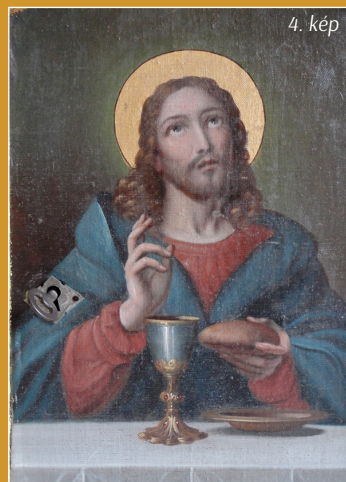
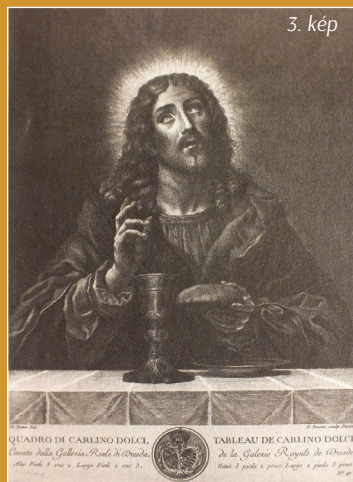

TERDIK SZILVESZTER

MTA-SzAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport

„Én vagyok az életet adó kenyér, amely a mennyből szállt le” (Jn 6,51)

A Szemlélet előző számában megjelent írásomban részletesebben foglalkoztam egy olyan, alapvetően metszetekről ismert ábrázolással, amelynek közép-pontjában a kehelyből áldást osztó félalakos Krisztus (Emmánuel vagy Üdvözítő) jelenik meg, négy püspökszent – a liturgiaszerzők – társaságában. Ennek a kompozíciónak olyan változata is ismert, amelyen a központi medallionban Jézus az előtte lévő asztalra helyezett kenyeret és bort áldja meg, a fölötté lévő írászalagon pedig a címben szereplő jánosi idézet olvasható (1. kép). Az itt bemutatott fametszet a kijevei barlangmonostor nyomdájában 1740-ben megjelent imádságoskönyv (Molitvoszlov) egyik illusztrációja. Ezt a könyvet Magyarországon a Munkácsi Egyházmegyében is forgatták, több – igaz, különböző években kiadott – példánya a nyiregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában, illetve magángyűjteményben is megtalálható. A szóban forgó példányok már a 18. században Magyarországra kerültek, itteni használatukat korabeli kézírásos bejegyzések bizonyítják. A Krisztust mint az Eucharisztia szerzőjét ábrázoló kijevei metszet készítői minden bizonnyal a nyugati művészetből kölcsön-

zött – egyelőre pontosan még nem azonosított – előkép alapján alkották meg saját művüket.

Később az ikonfestészetben is megjelent ez a típus, bár nem túl gyakori. Egy 18. század végéről vagy a 19. század elejéről származó orosz ikon tudok bemutatni, amelyet a budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményében őriznek (35,3 x 29,4 cm; ltsz. 2017.144; 2. kép, Ferancz Attila felvétele). A háromnegyed alakban ábrázolt Üdvözítő előtt fehér asztalon borral teli kehely áll, mellette egy közvetlenül a terítőre helyezett kenyér, melyben formája alapján egyértelműen a liturgikus használatra készített proszforát ismerhetjük fel. Különös azonban ezen az ikonon, hogy a felirata Pantokrátornak nevezi Krisztust, amit áldó jobbjára és a baljában tartott, a világmindenséget szimbolizáló gömb is megerősít; különös még, hogy Jézusnak igazából nincs vizuálisan hangsúlyozott kapcsolata az elé helyezett Eucharisztia-színekkel sem.

A kijevei fametszetet nézve úgy tűnik, mintha egy titkos vacsora ábrázolás központi részét önállósították volna ebben a kompozícióban, elhagyva az apostolokat, ami által az alapve-

tően történetet (is) mesélő képtípust inkább egy hittitkot hangsúlyozó, összefogottabb, csak a lényegre szorítkozó ábrázolássá, az Eucharisztia alapításának ikonjává formálták. A háttérben megjelenő, Krisztus alakját övező sugárkoszorún túl a két oldalra függesztett függöny a kompozíció keretelemeként is arra inti az imádkozó szemlélőt, hogy lényegében egy felfoghatatlan titok (misztérium) megnyilatkozását látja.

A görögkatolikus templomokban a 18. századtól fogva kezdett általánossá válni a latin mintára kialakított, az oltárra helyezett, kulcsra zárható szentségházak (tabernákulum) használata. A Munkácsi Egyházmegyében Olsavszky Mánuel püspök az 1750-es évek elején végzett vizitációja idején, a Lengyelországban tartott 1720-as zamości helyi zsinat határozataira hivatkozva szorgalmazta, hogy lehetőleg mindenhol ily módon őrzék az Eucharisziát. A 19. századra általánossá vált a szentségházak használata. A század végén a műipari intézetekben gyártott típusok jellemzője lett, hogy mind a négy vagy három oldalát, de legalább a szentségház ajtaját képekkel díszítették. Ez a gyakorlat a 18. században sem

volt ismeretlen, akkor rendszerint a megostorozott, kigúnyolt Üdvözítőt festették meg a szentségházak ajtajára. A következő században a passióhoz kapcsolódó jeleneteken kívül az egyik, ebben a kontextusban gyakran feltűnő kompozíció éppen a kenyeret és bort megáldó Krisztus lett. Ezt a képet mindig a szentségház ajtaján helyezték el. Az egyik ilyen emléket, a mogyoróskai templom szentségházát néhány évvel ezelőtt a Görögkatolikus Szemle hasábjain már ismertettük.

Az Eucharisztia alapító Krisztust ábrázoló képeknek is több változata létezik. Az egyik típus híven követi az olasz barokk festészet egyik jól ismert példáját (3. kép), ilyen van a zalacscai (Zalužice, SK) görögkatolikus templomban (4. kép). A kompozíció fehér kendővel letakart asztal mögött Krisztus ül, aki tekintetét az égre emeli, ajka nyitott, jobb kezével pedig a baljában tartott kenyeret áldja meg. Az asztalon Krisztus előtt kehely, balja alatt fémtányér (paténa) áll, illetve nyugszik. Ezt az iko-

ház, 5. kép), valamint a haburai (1899, Laborcfő, ma: Habura, SK; 6. kép) és a pichnyei (1899-től Tüskés, ma: Pichne, SK; 7. kép) templomban is. A buji templom szentségháza 1914-ben készült, azon is egy ehhez hasonló kompozíció kapott helyet (8. kép, Bakos Zoltán felvétele).

A téma modern feldolgozása is megszületett. A nagymihályi (Michalovce, SK) redemptorista rendház egyik kápolnájában a szentségház ajtaját az Eucharisztia alapító Krisztus ikonja díszíti (9. kép, a szlovákiai felvételeket Makarij Medvigy atyának köszönöm). Metropóliánk területén Puskás László festőművész, görögkatolikus pap készített a halászteleki görögkatolikus templom számára egy kereszttel egybetervezett szentségtartót, amelynek ajtaját szintén ez a kompozíció díszíti, azonban kétoldalt az apostolok is feltűnnek: egyszerre utalnak a titkos vacsorára és a feltámadt Üdvözítőnek a zárt ajtókon keresztül történő megjelenésére (10. kép, Bakos Zoltán felvétele).

nográfiai témát a katolikus megújulás egyik legnagyobb hatású, mára kicsit elfeledett firenzei festője, Carlo Dolci (1616–1686) invenciójaként tartja számon a kutatás. Festményének még ma is három példánya ismert, amelyek nem sokban különböznek egymástól: a legkorábbi (1670 körül) Drezdában (Gemäldegalerie), egy másikat, amely a hátán olvasható felirat szerint 1680-ban készült, Angliában őrzik (Corsham Court, Lord Methuen gyűjteménye), míg a harmadik az utóbbival egy időben születhetett, s már 1688 óta szintén egy angol magángyűjteményben van (Burghley House, Exeter gróf gyűjteménye). A három verzió szinte egyforma, csupán annyi a különbség, hogy a két angliai festményen Krisztus jobbján az asztalon egy összegyűrt fehér kendő is látható. Arra is van adat, hogy Dolci ezt a témát 1677-ben a pistoiái dóm számára is megfestette, azonban ez a műve mára elkallódott. A firenzei mestert kortársai a vallási témák legsikeresebb tolmácsolójának tartották, s ez a vélekedés egészen a 20. század elejéig töretlen maradt. A szóban forgó Krisztus-képet már a 18. század közepén metszetformában is terjesztették (3. kép). A kompozíció Drezdában őrzött példányáról a 19. században számos reprodukció készült, s a vallásos festészet egyik ünneplé, mintatérképnek tartott darabjává vált. Így figyelhetek fel rá azok a nagy tömegben szakrális témájú képeket készítő műhelyek is, amelyek a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeiben képekkel látták el a görögkatolikus egyházmegegyeket. Jó érzékkel helyezték el a szentségházakon. Ők fejlesztették ki a kompozíció másik, bizantinizálódott változatát is, amelyen Krisztus fejét enyhén előre hajtja, és nimbuszában megjelennek a szokásos görög betűk. Ezt a variánst, amely már eltér a Dolci-féle ősképtől, láthatjuk némelyik, a 20. század elején készített szentségházon: például a kassai parokiális templomban (ma székesegy-

